

Kənan Hacı

Roman
(əvvəli ötən sayımızda)

Rus imperiyası bu ucsuz-bucaqsız məməkəti Gülüstan, Türkmençay müqaviləsi ilə ikinci bölgəndən sonra da "parçala, hökm et!" siyasetindən əl çəkmədi.

Paraxod Trabzon limanına yanaşın dayandı. Limanda onları qarşılayan rumlarla birlikdə Mitropolitxanaya getdi. Rumlar dolu olan Mitropolitxanada onları geniş bir salona gətirdilər. İçəridə rumların adlısanlı şəxslərinən 30-40 nəfər var idi. Rumların çıxışından sonra Nağı bay söz alaraq çıxış etdi:

-Rusiyada bu gün anarxiya hökm sürməkdədir. Hərbi və mülki idarələr daşılmışdır. Rusyanın heç bir tərəfi mərkəzi hökümətə təbe olmur, sosialist cərəyanlar bir-biriyle çarpışmaqdadır. Orada yaşayış qeyri-rus milletlər də mərkəzdən ayrılib müstəqil dövlət qurmağa çalışırlar. Biz Osmanlı ordusunun rəhbərləri ilə görüşüb vəziyyəti onlara anlatmaq istəyirik.

İclas uzun çəksə də onlar burda çox qalmadılar. Nağı bəyin çıxışı orda bəzilərinin xoşuna gəlməmişdi. Özləri də bunu hiss eləmişdilər. Konyadan qatarla Karahisara getdilər.

V fəsil

İblis nədir, həp cümlə xəyanətlərə bəis,
Ya hər kəsə xain olan insan
nədir? İblis!

Hüseyin Cavid

Cümə məscidinin iki minaresi xəfifcə yana əyildi, qu quşu kimi boyunlarını irəli uzadaraq başlarını əyib dənizin suyunu içməye başladı. Caminin qübbəsində iki qövs əmələ geldi. Minarələrin hərəkəti bir-birinə uyğun idi, "Qu gölü" baletinin son sehnəsini xatırladırdı. Bir müddət sonra minarələr başlarını qaldırıb eləcə quşları kimi silkindilər, əvvəlki vəziyyətlərinə qayıdırıb hərəkətsiz qaldılar. Doğmaqla olan günəş onları qurutdu. İnsanlar evlərindən çıxb iş-güclərinin ardınca gedəndə bir kimsə bu hadisənin fəqində olmadı.

"Əziz qardaşım! Yəqin xəttimin ilan-qurbağa olduğuna görə məni məsxərəyə qoymazsan. Bilirəm ki, işlərin çoxdur. Yüksək dövlət işində çalışırsan. Boş-boş işlər görə sənin qiymətli vaxtını almaq istəməzdəm. Amma vəziyyət o həddə çatıb ki, səndən başqa mənə kömək edəcək bir kimse tapa bilmədim. Bilirsən ki, mən heç bir partianın üzvü deyiləm. Mənim məqsədim ancaq millətimizə qan udduran gavurlara öz həddini göstərmək, əlsiz-ayaqsız, silahsız camaatımızı qorumaq olub. Vəziyyəti özün məndən daha yaxşı bilirsən, mənim o qədər savadım yoxdur. Mən silahsız xalqı qoru-

Müəllifdən

1918-ci ildə Qafqaz İsləm Ordusu Nuru Paşanın komandanlığı altında Azərbaycanın azadlığı uğrunda savaşanda Hacı İsgəndər özünümüdafiə batalyonu yaradaraq ermənilərə qarşı döyüşüb məsilsiz fədakarlıq göstərərək Nuru Paşa tərəfindən "Xalq Qəhrəmanı" ordeni ilə təltif edilib. Bolşeviklər höküməyi tələb etdikdən sonra Hacı İsgəndər daim təqib altında olub. Onu ölümdən o dövrə Azərbaycana rəhbərlik etmiş Ruhulla Axundov xilas edib. 1937-ci il represiya zamanı Ruhulla Axundova birlikdə Hacı İsgəndər də həbs edilib, həbsdə olduğu müddədə ona erməni müstəntiqlər tərəfindən amansız işgəncələr veri-

maq üçün döyüşmüşəm. Amma indi məni öz millətimi qorudüğüm üçün ittiham edirlər. Əziz qardaşım! Məni hamidan yaxşı sən tanıyırsan. Ömrüm boyu Uca Alla ibadət etmişəm. Haqq-edalet uğrunda döyüşmüsəm. Məni ruslar, ermənilər

ib. Ağır işgəncələrə dözməyən Hacı İsgəndər həbsxanada vəfat etsə də, onun meyitini ailəsinə verməyiylər. Hacı İsgəndər məzəri olmayan qəhrəmanlarımızdandır. "Hacı İsgəndər" romanı bu böyük türk kişisinin həyat və döyüş yolundan bəhs edir və bu mövzuda yazılan ilk romanıdır.

Hələ uzun illər bundan öncə Buzovna qəsəbəsinin axundu, ilahiyatçı alim, şair Hacı Soltan Əlidəzadənin "Azərbaycan dərvishləri və rövzəxanları" kitabında Hacı İsgəndər haqqında məlumatla rast gəlmışdım. O zamandan fövqələdə iradəyə, qəhrəmanlıq xüsusiyyətlərinə malik olan bu şəxsiyyətin ömür yolu diqqətimi çəkmişdir. Nə vaxtsa onun haqqında irihəcmili əser yazacağımı düşünmürdüm.

edib güllələyirdilər. Hacı İsgəndəri bir neçə dəfə Xüsusi şöbəye aparıb dindirmişdilər. Hacı eyni suallara cavab verməkdən zinhara gəlmişdi. Onu sorğu-sual edənlər ermənilər idi. Ondan soruşurdular ki, silahlı dəstələr yaratmaqda sənə kim-

Sonrakı illərdə onunla bağlı xeyli maraqlı faktlar əldə etdim və Hacı İsgəndərin Cümhuriyyət tariximizdə müstəsna rolü, ığidiliyi, mərdiliyi, Nuru Paşa kimi bir sərkərdənin rəğbətini qazanması və faciəli təleyi məni bu əsəri yazmağa sövq etdi. Əlbəttə, bu əsər yazılımadan öncə Hacı Soltanın təşəbbüsü ilə onun yaşıdagı evin qarşısına xatira lövhəsi vurulub, televiziya verilişlərində haqqında süjetlər gedib, tədbirlər keçirilib. Hacı İsgəndərin geniş xalq kütləsinə tanılmasında onun böyük xidmətləri olub. Bu romanın yazılması da Hacı İsgəndərin adının yaddaşlarda qalması üçün növbəti bir təşəbbüsdür. Düşünürəm ki, bu cür şəxsiyyətlər hər zaman xatırlanmalı, onların keçidiyi ömür yolu gələcək nəsillər

fürsətindən istifadə olmalıdır. Əsəri yazarkən Cümhuriyyət tariximizlə bağlı çoxlu sayıda kitablar oxudum, arxiv materiallarıyla tanış oldum, bu da mənə romanı yazmaqda yardımçı oldu. Bu roman tarixi sənədlər əsasında yazılışda, hər hədə bəlli əsərdir və yazılıçı təxəyyülündə geniş istifadə olunub.

Kitabın araya-ərsəyə gəlməsində böyük əməyi olan həyat yoldaşım, filologiya üzrə fəlsəfe doktoru İlhamə Haciyevaya, Qafqaz Müsəlmanları İdarəesinin Xəzər rayonu üzrə qazisi, tədqiqatçı alim Hacı Soltan Əlidəzadəye, Azərbaycan Yaziçilər Birliyinin Xəzər bölməsinin sədri, şair-qəzəxan Arif Buzovnaliya xüsusi təşəkkürlərimi bildirirəm!

yoxlayırdılar.

Ruhulla bir neçə gün bundan əvvəl doğuldugu kənde, Buzovnaya getmişdi. Cümə məscidinin yerleşdiyi məhəllədən demir yolu stansiyasına piyada qalxdı. Qatar Qızılıqm stansiyasından keçəndə atasıyla bu tərəflərə sarı qum aparmışa gəldiyi illeri xatırladı. Atası üzünü qarşidakı təpəyə tutub salavat çevirirdi. Sonralar bildi ki, vaxtılı həmin təpədə Abşeronu ermənilərin hücumlarından qorumuş türk əsgərlərindən bir neçəsi dəfn olunmuş.

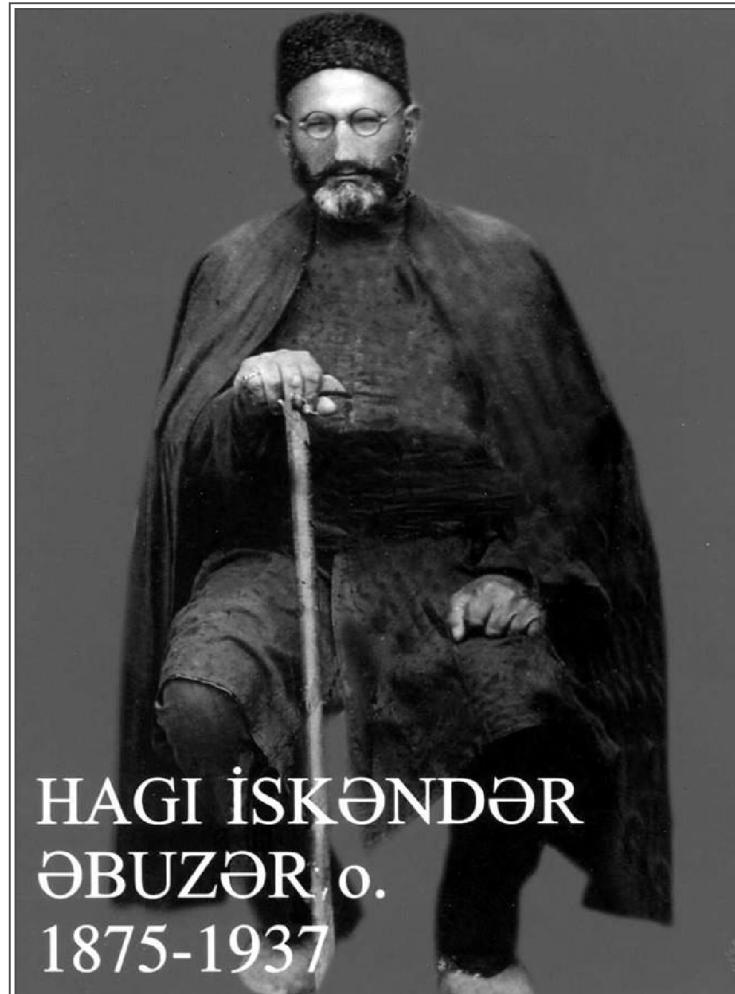
Rusiyadan Qafqaz işləri üzrə müvəqqəti fövqələdə komisarı Stepan Şaumyan və Bakı Sovetinin sədri Prokofi Caparidze daşnaklarla əl-ələ verərək martın 30-da Bakını azərbaycanlılardan təmizləməye başladılar. Üç gün ərzində şəhərə on beş min azərbaycanlı öldürüldü. Erməni quldur dəstələri Bakı komissarlarının tərksiləh etdikləri müsəlman məhəllələrinə soxulur, evləri yandırır, uşaqları valideynlərinin gözü qarşısında oda atr, südəmər körpələri süngüyə keçirirdilər. Qızları, gəlinləri hörüklerində bir-birinə bağlayıb eybəcər hala saldıqdan sonra diri-dirili basdırıldılar. Nə idi bu biçarələrin günahı?!

Şaumyan və Caparidzenin istiqamətləndirdikləri "döyüş əməliyyatlarında" onların məsləkdaşları Arsen Əmiryan və Qırıqor Korqanov "xüsusi qəhrəmanlıq" göstərirdilər. Martin 30-da İsmailiyə binasının yandırılması əməliyyatına Əmiryan başçılıq etmişdi. Şamaxıda və Qubada əllidən çox kənd Korqanovun bilavasitə işirəki ilə talaan edildikdən sonra yandırılmışdı.

Şaumyan və onun quldur dəstəsi mart hadisələri zamanı milli-demokratik qüvvələrin Bakıdan uzaqlaşmasına nail oldular. Üzeyir Hacıbəyli İrana getməyə məcbur oldu. 1918-ci il aprelin 1-də ermənilər Azərbaycanın böyük şairi Hüseyin Cavidin qaldığı "Təbriz" məhmanxanasının qapısını sindirib içəri soxuldular. Mehmanxanadaki altmış nəfər müsəfirin içində Hüseyin Cavid və bir nəfər də başqası tam təsadüf nəticəsində sağ qaldılar. Hüseyin Cavid məcbur olub Ənzəliyə yol aldı. Çünkü həmin vəziyyətdə Bakıda qalmaq son dərəcə təhlükəli idi. Yaxşı ki, o vaxt quzey və güney Azərbaycan arasında tikanlı məftillər yoxdur.

(davamı gələn sayımızda)

Hacı İsgəndər

HAGI İSKƏNDƏR
ƏBUZƏR.o.
1875-1937

ve öz içimizdən olan satqınlar ağlagəlməz cinayətlərdə ittiham edirlər. Səndən xahiş edəm ki, bu işe özün nəzarət edəsən. Əger mənim təqsirim varsa, məni ən ağır cəzəyə layıq bilsinlər, yoxdursa, rahat buraxınsınlar!

Hacı İsgəndər bu məktubu 1920-ci ilin noyabrında Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin şöbə müdürü Ruhulla Axundova yazmışdır. Azərbaycanda artıq Sovet hakimiyyəti qurulmuşdu. Cümhuriyyət süqut etmişdi, hökümeti quranların bəzisi qaçıb canını qurtarmış, ələ keçənlər isə qətlə yetirilmişdi. Cümhuriyyət qurucularının ailələri Sibirə və uzaq məməkətlərə sürət edilmişdi. Ermənilərinə elinə fürsət düşmüşdü. Hacı İsgəndər kimilerini bir-bir hebs

lər kömək edirdi? Hacı İsgəndər heç kəsin adını çəkmirdi, "dəstələri özüm yaratmışam, günahsız insanları ermənilərin vəhşiliyindən qorumaq üçün döyüşmüsəm və özümü heç nəde günahkar bilmirəm", - deyirdi. Hiddətdən rəngi qaralan erməni müstəntiq qarışındaki bu dəmir iradəli adamı gülləmək üçün fürsət gəzirdi. Qarışında qaya kimi adam oturmışdu, müstəntiq Hacı İsgəndərin zəhmiqarışında özünü itirmiş, nə danışdığını heç özü də bilmədi. Tezliklə bu adamdan xilas olmaq isteyir, ona verilən tapşırıqda bu adamı dindirib cina-yətkar kimi istintaqə təhvil verəmədi. Canını dişinə tutub suallarla yağıdırırdı, amma Hacı İsgəndər dəmir məntiqi ilə onun suallarını göye sovrurdu. Müstəntiq soyuq təbəqəyə basıldı.

Hacı İsgəndər Təmənis tərəfdə sənəgərlər qazdırıb düşmənə qarşı müqavimət göstərir, şücaṭələ döyüşürdü. Onun adı hər yerde vahimə saçırı. Ruslar, ermənilər Bakının dörd bir tərəfini kabus kimi gəzib dolaşan bu xalq qəhrəmanının əlindən dincliyyini itirmişdi, gecələr yorğan-döşəklərində belə rahat yata bilmir, hər dəqiqə tər-qan içində diksinib oyanır, qapı-pəncərənin möhkəm bağlanıb-bağlanmadığını döne-döne